

Rozdział I. Uwagi wprowadzające do art. 872 KC

§ 1. Funkcja art. 872 KC

Artykuł 872 zd. 1 KC stanowi regulację prawa spadkowego¹ oraz handlowego (spółek)². Z jednej strony (prawnosпадkowej), umożliwia on modyfikację porządku następstwa prawnego do spółki cywilnej na wypadek śmierci (*mortis causa*), zarząd prawem członkostwa wchodzącym do masy spadkowej, jego podział oraz reguły odpowiedzialności za długi spadkowe związane z tym prawem (art. 872 zd. 1 KC). Z drugiej strony (prawnohandlowej, spółkowej), powołana regulacja przewiduje odpowiednie instrumenty, które, pomimo śmierci współnika i wejścia do spółki cywilnej jego spadkobierców, zapewnią w miarę możliwości stabilną i nieprzerwaną kontynuację działalności spółki (art. 872 zd. 2 i 3 KC).

W zakresie następstwa prawnego do prawa członkostwa w spółki cywilnej (określanego jako „udział” w tej spółce) należy stosować przepisy prawa spadkowego (art. 922 i n. KC). Zastosowanie regulacji prawa spadkowego musi następować z pewnymi odrębnościami, z uwzględnieniem specyfiki dziedziczenia prawa członkostwa w prawie spółek. Wniosek ten wynika z założenia, że art. 872 KC nie obejmuje klasycznych relacji (czysto „prawnosпадkowych” czy „prawnohandlowych”, lecz relacje na styku prawa spadkowego oraz prawa spółek (w tym przypadku regulacji spółki cywilnej).

Cele i zadania prawa spadkowego (w omawianym zakresie) oraz prawa spółek kolidują ze sobą (niem. *Kollisionsproblem, Friktionen zwischen Erb- und*

¹ Podobnie W. Borysiak, *Dziedziczenie*, s. 320–331; P. Księżak, *Prawo spadkowe*, s. 76–77.

² Zdaniem niektórych autorów art. 872 KC nie jest jednak przepisem modyfikującym reguły prawa spadkowego: A. Nowacki, w: *Osajda*, *Komentarz*, t. IIIB, 2017, art. 872 KC, Nt 4–5; za nim T. Sójka, R. Szyszko, w: *Gutowski*, *Komentarz KC*, t. III, 2019, art. 872, Nb 2; P. Nazaruk, w: *Ciszewski, Nazaruk*, *Komentarz KC*, art. 872, Nb 1. Komentowany art. 872 KC jako szczególnego rodzaju następstwa *mortis causa*, o którym mowa w art. 922 § 2 *in fine* KC, ujmuje P. Zakrzewski, *Udział spółkowy współnika spółki cywilnej*, s. 23–25.

Gesellschaftsrecht)³. Zasadniczą funkcją prawa spadkowego jest zapewnienie sprawiedliwego podziału majątku pomiędzy spadkobierców zmarłego. Natomiast zasadniczą funkcją prawa spółek jest konsolidacja i unifikacja majątku w jedną operatywną całość, co umożliwi lub ułatwi dalsze prowadzenie działalności gospodarczej i lepszą możliwość osiągnięcia zadowalających wyników gospodarczych. W przypadku śmierci przedsiębiorcy dochodzi do kolizji tych celów – z jednej strony podziału, a z drugiej – konsolidacji i unifikacji majątku⁴. Zagadnienie to ma jednak bardziej złożony charakter, ponieważ w procesie sukcesji majątku przeznaczanego na działalność gospodarczą dochodzi do wielu konfliktu interesów, np. chęć uzyskania przez niektórych partnerów najsilniejszej pozycji w spółce (w tym przejęcia pozycji innych, silniejszych partnerów, których pozycja uległa zagrożeniu) oraz konfliktu z wolą spadkodawcy do dysponowania majątkiem. Istniejące w tym zakresie odrębności konstrukcyjne muszą być uwzględnione w procesie wykładni prawa⁵. Rodzą się w tym zakresie potencjalne dwa generalne stanowiska. Po pierwsze, przyznanie pierwszeństwa regulacji prawa spółek, czego konsekwencją jest całkowite pochłonięcie problematyki śmierci współnika poprzez uregulowania spółkowe (jako np. *lex specialis*)⁶. Po drugie, zastosowanie jednocześnie reżimu prawa spółek oraz prawa spadkowego, czego konsekwencją jest zastosowanie i pogodzenie obydwu regulacji⁷. Przyjęcie odpowiedniego odgórnego założenia przekłada się na wykładnię wiążących uregulowań. W tej publikacji jako zasadne przyjęto założenie drugie. Wskazuje się, że uregulowania prawa spółek chronią interesy współników, natomiast uregulowania prawa spadko-

³ K.H. Ebert, *Die rechtsfunktionelle*, s. 19–23; L. Kunz, w: J. von Staudingers, *Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch*, § 1922, Nb 181–186; S. Soltysieński, *The Law of Succession and Company Law*, s. 382. W polskiej literaturze nt. problematycznej relacji prawa spadkowego oraz prawa spółek zob. M. Wyrwiński, *Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością*, s. 62; W. Bańczyk, *Wpływ Kodeksu zobowiązań*, s. 132–133; P. Zakrzewski, *Udział spółkowy współnika spółki cywilnej*, s. 23; P. Bender, *Umowy dotyczące spadku*, s. 431–432; P. Zdanikowski, *Następstwo prawne*, s. 23; M. Mazgaj, w: Jara, *Komentarz KSH*, art. 300⁴¹, Nb 1; W. Bańczyk, w: Osajda, *Komentarz*, t. IVc, 2022, art. 183 KSH, Nt 2–6.4.

⁴ K.H. Ebert, *Die rechtsfunktionelle*, s. 23; P. Bender, *Umowy dotyczące spadku*, s. 431–432; P. Zdanikowski, *Następstwo prawne*, s. 23.

⁵ Zob. S. Kalss, *The Interaction*, s. 6–7; tak też A. Dutta, *Warum Erbrecht*, s. 538–541.

⁶ Tak na tle problematyki śmierci współnika w prostej spółce akcyjnej zob. K. Jasiński, w: *Prosta spółka akcyjna. Komentarz* (red. M. Koźuchowski, M. Macieszczak, B. Woźniak), LEX 2021, art. 300⁴¹, uw. 2.

⁷ Pośrednio wskazuje na to poprzez odniesienie się do sporu co do podstawy do wejścia przez spadkobierców do stosunku spółki P. Zdanikowski, *Następstwo prawne*, s. 23–24.

wego chronią interesy spadkobierców⁸. Nie ma zatem podstaw aksjologicznych, aby zupełny priorytet przyznać interesom wspólników. Obydwie kategorie interesów muszą być starannie wyważone. Będzie się to przejawiać na tle wielu problemów szczegółowych zaprezentowanych w tej publikacji (zwłaszcza np. sposobu wejścia spadkobierców do spółki, odpowiedzialności za długi spadkowe, zagadnień kolizyjnych). Przyjęte założenie jest akceptowane przez ustawodawcę, który, regulując problematykę śmierci wspólnika, usiłuje pogodzić wskazane interesy (na tle art. 872 KC, ale zob. też art. 60 KSH czy art. 183, art. 300⁴¹ KSH)⁹.

Spółka cywilna jest stosunkiem o charakterze osobistym, opartym na szczególnym zaufaniu wspólników względem siebie (stanowi „prawo braterskie”, *ius fraternitatis*, czy też – jak się wskazuje w literaturze niemieckiej – wspólnotę osobistej pracy i odpowiedzialności¹⁰). Śmierć wspólnika oznacza „utrącenie” względem niego zaufania przez pozostałych wspólników. Ta doza zaufania, którą udzielają sobie wzajemnie wspólnicy spółki cywilnej, nie może być też przecież automatycznie przenoszona na spadkobierców jednego z nich¹¹. To też wspólnicy nie powinni być zmuszani do kontynuowania działalności z następcami prawnymi swoich partnerów biznesowych. Konsekwencją tego założenia jest wygaśnięcie prawa członkostwa wraz ze śmiercią wspólnika (art. 922 § 2 *in principio* KC)¹².

⁸ P. Zdanikowski, *Następstwo prawne*, s. 23.

⁹ Tak też W. Bańczyk, w: *Osajda*, Komentarz, t. IVC, 2022, art. 183 KSH, Nt 6.

¹⁰ Niem. *eine persönlichkeitsbezogene Arbeitsgemeinschaft und stets eine persönlichkeitsbezogene Haftungsgemeinschaft*, K.H. Ebert, *Die rechtsfunktionelle*, s. 71.

¹¹ S. Sołtysiński, *The Law of Succession and Company Law*, s. 382.

¹² W prawie niemieckim podobnie nt. celu zbliżonej regulacji § 727 ust. 1 KC niem., S. Habermeyer, w: Staudinger BGB. Buch 2 (Hrsg. D. Reuter), § 727, Nb 1–2; wskazuje się, że jedną z konstytutywnych cech spółki cywilnej jest wysoce osobisty charakter pozycji wspólnika (*höchstpersönlichen Natur der Gesellschafterstellung*), C. Schäfer, w: *Münchener Kommentar zum BGB* (Hrsg. M. Habersack), t. 7, § 727, Nb 1; T. Schöne, w: *Beck'scher Online-Kommentar zum BGB* (Hrsg. W. Hau, R. Poseck), § 727, Nb 1–2. Wykładni art. 872 KC powszechnie dokonuje się z uwzględnieniem prawa niemieckiego, na co wskazuje W. Bańczyk, *Wpływ Kodeksu zobowiązań*, s. 132. Rozważania na tle regulacji niemieckiej § 727 KC niem. (regulacji o zbliżonej w naturze do art. 872 KC) muszą być interpretowane z pewnym dystansem w stosunku do prawa polskiego. Wynika to z pewnej różnicy w założeniach ogólnych (np. śmierć wspólnika w prawie niemieckim powoduje rozwiązanie spółki cywilnej, natomiast nie następuje to w prawie polskim, zob. Rozdział III, § 2). Co więcej, spółka cywilna w prawie niemieckim, z nawiązaniem do koncepcji grup (*Gruppenlehre*), jest uznawana za odrębny od wspólników podmiot prawa cywilnego, zob. C. Schäfer, w: *Münchener Kommentar zum BGB* (Hrsg. M. Habersack), t. 7, przed § 705, Nb 11–12; wyr. BGH z 29.1.2001 r., II ZR 331/00, NJW 2001, s. 1056.

Śmierć jednego ze współników nie oznacza jeszcze utraty wzajemnego zaufania pomiędzy pozostałymi współnikami (pozostałymi przy życiu). Dlatego nie powinna ona powodować automatycznej likwidacji działalności spółki i zmuszać współników do jej zakończenia. Śmierć współnika niekoniecznie oznacza też pozbawienie gospodarczego znaczenia prowadzonego przez spółkę cywilną przedsięwzięcia. Wyjątkiem od tej sytuacji jest śmierć jednego ze współników w spółce cywilnej dwuosobowej.

Wymaga podkreślenia, że osobisty charakter stosunku spółki przybiera w polskim prawie cywilnym postać względną (a nie bezwzględną). Względny charakter dotyczy także tzw. zasady trwałości składu osobowego spółki cywilnej¹³. Stąd w umowie spółki cywilnej możliwe jest zastrzeżenie umowne, wg którego spadkobiercy współnika wejdą w miejsce spadkodawcy, w stosunek członkostwa (art. 872 zd. 1 KC). Wówczas jednak nie zostaje przełamany osobisty charakter stosunku członkostwa. Zamieszczenie wspomnianego zastrzeżenia umownego jest aktem zaufania skierowanego w stronę spadkobierców zmarłego współnika. Wspólnicy samodzielnie i dobrowolnie wyrażają zgodę na kontynuację działalności (pomimo śmierci jednego z nich), co następuje pierwotnie przy zawarciu umowy spółki, czy następnie przy zawarciu zmiany umowy spółki (umową modyfikującą czy uchwałą).

Regulacja art. 872 zd. 2 KC ma na celu zapewnienie realizacji funkcji kontynuacyjnej prawa spadkowego (niem. *Kontinuität durch Erbrecht*)¹⁴. Przewiduje ona rozwiązanie o naturze prawospółkowej, umożliwiające dalsze i nieprzerwane prowadzenie działalności przez spółkę cywilną. Ma ono minimalizować trudności związane ze śmiercią współnika i pojawienia się w niej nowych

¹³ S. Grzybowski, w: System PrCyw, t. III, cz. 2, 1976, s. 806; I. Hasińska, Trwałość składu, s. 132–133; W. Bańczyk, Wpływ Kodeksu zobowiązań, s. 134–135.

¹⁴ W literaturze zagranicznej (A. Dutta, Warum Erbrecht, s. 151–544) wskazuje się na pięć funkcji prawa spadkowego: 1) funkcja motywacyjna ma za zadanie skłaniać spadkobierców do gromadzenia i zachowywania majątku; 2) funkcja redystrybucyjna przejawia się w sprawiedliwym i równym przydzieleniu majątku spadkodawcy określonym podmiotom; 3) funkcja oczyszczająca polega na usunięciu dziedzicznego majątku ze wszelkich ograniczeń ciążących na spadkodawcy, tak aby spadkobiercy mogli z niego swobodnie korzystać; 4) funkcja solidarnościowa ma za zadanie wzmacniać więzi, które ustawodawca uznaje za godne ochrony; 5) funkcja kontynuacyjna polega na ochronie i zachowaniu wartości istotnych jednostek gospodarczych, które wskutek śmierci spadkodawcy mogą być zagrożone. Artykuł 872 KC ma na celu zapewnienie ochrony przedsięwzięcia prowadzonego przez współników spółki cywilnej i tym samym stanowi przejaw tej ostatniej funkcji (kontynuacyjnej) prawa spadkowego. Co do podstawowych zasad i funkcji prawa spadkowego w prawie polskim zob. W. Borysiak, w: *Osajda*, Komentarz, t. IVA, 2019, art. 922 KC, Nt 26–40.

wspólników – spadkobierców. Następuje to poprzez zastosowanie następujących instrumentów:

- 1) powstanie instytucji tzw. wspólnika zbiorowego;
- 2) obowiązek wyznaczenia przez spadkobierców jednej osoby wykonującej ich prawa;
- 3) kompetencja do samodzielnego prowadzenia spraw spółki przez pozostałych wspólników z jednoczesnym wykluczeniem uczestnika zbiorowego do czasu wyznaczenia przez spadkobierców jednej osoby wykonującej ich prawa;
- 4) wyodrębnienie szczególnej masy spadkowej obejmującej m.in. prawo członkostwa w przypadku zastrzeżenia tzw. kwalifikowanej klauzuli następstwa.

Kolejnym instrumentem umożliwiającym zapewnienie ciągłości w funkcjonowaniu spółki cywilnej jest powołanie zarządcy sukcesyjnego do zarządzania udziałem w spółce cywilnej (art. 46–48 ZarządSukcU).

Zastrzeżenie wg art. 872 zd. 1 KC może pełnić w konkretnych okolicznościach różne cele. W przypadku spółek rodzinnych może mieć ono za zadanie utrzymanie spółki wraz z członkami tej rodziny. W przypadku innych spółek zasadniczą korzyścią rozwiązania przewidzianego w art. 872 zd. 1 KC jest uniknięcie wypływu majątku ze spółki cywilnej¹⁵. Spadkobiercy wchodzi w miejsce swojego poprzednika i nie jest z nimi rozliczany udział spadkodawcy zgodnie z art. 871 KC (*per analogiam*). Wadą przytoczonego rozwiązania jest natomiast napływ nowych wspólników do spółki, co może rodzić ryzyko braku kontroli i wpływu ich działań przez pozostałych (przy życiu) wspólników¹⁶.

Wejście spadkobierców do stosunku spółki cywilnej, poprzez nabycie prawa członkostwa, może wywoływać dalekie trudności związane z zarządzeniem spraw spółki. Spadkobiercy mogą nie posiadać szczegółowej wiedzy co do bieżącego stanu finansowego spółki czy zamierzonych celów gospodarczych. Pełne ich zaangażowanie wymaga zatem odpowiedniego czasu na przyswojenie wymaganych wiadomości dotyczących sytuacji gospodarczej spółki. Co więcej, niektórzy ze spadkobierców czy też wszyscy spadkobiercy mogą

¹⁵ Zwraca na to uwagę *W. Bańczyk*, Wpływ Kodeksu zobowiązań, s. 136–137.

¹⁶ Podobnie w prawie austriackim *M. Schauer*, w: *Erbrecht und Vermögensnachfolge* (Hrsg. *M. Gruber, S. Kalss, K. Müller, M. Schauer*), s. 1005–1006. Podobnie w prawie niemieckim, choć na tle spółki jawnej, gdzie wskazuje się, że jednym z celów regulacji § 139 KH niem. (odpowiednika art. 60 KSH, a na tle spółki cywilnej – art. 872 KC) jest ochrona majątku spółki przed roszczeniami spadkobierców o wypłatę udziału zmarłego wspólnika (*Abfindungsansprüchen*), *C. Schäfer*, w: *Das Recht der OHG* (Hrsg. *C. Schäfer, M. Habersack*), § 139, Nb 1.

nie posiadać odpowiednich kwalifikacji w zakresie przedmiotu działalności spółki. Przy tym okresie „buforowym” potrzebny będzie także czas na ich odpowiednie wykwalifikowanie czy dokwalifikowanie. Możliwe są jednak dalej idące scenariusze, które nawet mogą zagrażać podstawowemu funkcjonowaniu spółki. Spadkobierców może być wielu, a na dodatek może zaistnieć pomiędzy nimi spór co do dalszych losów spadku. Spór między spadkobiercami może doprowadzić do paraliżu działalności spółki, a to z kolei do wykluczenia spółki z jej działalności ze względu na niespełnienie oczekiwań rynku. Funkcja kontynuacyjna prawa spadkowego, realizowana poprzez art. 872 KC, ma na celu uchronienie spółki cywilnej przed wskazanymi, ewentualnymi niebezpieczeństwami i zapewnić ochronę ciągłości (kontynuacji) w jej funkcjonowaniu¹⁷.

§ 2. Rys historyczno-porównawczy

I. Prawo rzymskie

W prawie rzymskim kontrakt spółki (*societas*) był postrzegany jako relacja oparta na pełnym zaufaniu i lojalności stron. Wniosek ten był wyrażany określeniem kontraktu spółki jako „prawa braterskiego” (*ius fraternitatis*, D. 16.2.63 pr.). Na tle tego zapatrywania kontrakt spółki ustawał, jeżeli choćby jeden ze współników nie chciał lub nie mógł w nim dalej uczestniczyć. Odmienne regułę w tym zakresie przewidział dopiero *Justynian*, który dopuścił modyfikację umowną umożliwiającą zastrzeżenie, że w razie śmierci jednego ze współników kontrakt spółki będzie nadal wiązał jego strony (I. 3.23.5)¹⁸.

II. Polskie prawo międzywojenne

Według art. 570 pkt 1 KZ przestawało się być „spólnikiem” (wspólnikiem) przez śmierć. Z tą chwilą *ipso iure* współnik tracił swój status, bez potrzeby wypowiedzenia udziału przez jego spadkobierców czy wyłączenia go ze spółki przez pozostałych współników. Śmierć współnika nie powodowała rozwiązania spółki, a jedynie wygaśnięcie jego członkostwa w spółce. Rozliczenia

¹⁷ Zwraca na to uwagę W. Bańczyk, Wpływ Kodeksu zobowiązań, s. 137.

¹⁸ W. Dajczak, w: W. Dajczak, T. Giaro, F. Longchamps de Bérier, Prawo rzymskie, s. 533. W literaturze niemieckiej M. Kaser, Das römische Privatrecht. Erster Abschnitt, s. 575.

ze spadkobiercami zmarłego wspólnika odbywały się wg reguł określonych w art. 575 KZ. Stosunek spółki cywilnej wygasał dopiero, gdy wskutek ustąpienia jednego lub kilku wspólników, pozostawały w niej tylko jeden wspólnik¹⁹.

Odpowiednikiem obecnego art. 872 KC był art. 571 KZ. Zgodnie z tą drugą regulacją, jeżeli umowa spółki stanowiła, że w razie śmierci wspólnika spółka miała istnieć nadal z jego spadkobiercami, wówczas wchodzili oni do spółki z mocy prawa; służyły im wszystkim wspólnie te prawa, które miał zmarły wspólnik. Do wykonywania tych praw powinni oni byli wskazać spółce jedną osobę. Czynności dokonane przez pozostałych wspólników przed takim wskazaniem, były wiążące dla spadkobierców wspólnika²⁰.

Przepis art. 571 KZ znajdował zastosowanie tylko, jeżeli wyraźnie przewidywała to umowa spółki. Wspólnicy mogli na taką kontynuację umówić się pierwotnie w umowie, jak i następnie poprzez jej zmianę. Możliwa była także po śmierci wspólnika odrębna umowa o kontynuację spółki zawarta ze spadkobiercami tego wspólnika. Warunkiem było jednak, aby zgoda o omawianą kontynuację była wyrażona przez wszystkich wspólników.

Spadkobiercy wchodzili do spółki *ipso iure* z chwilą śmierci wspólnika. Spadkobiercy nie mogli się uchylić od wejścia do spółki, a jedynie wypowiedzieć swój udział (art. 572 KZ). Do spółki nie mogli natomiast wejść następcy prawni spadkobierców wspólnika, bowiem nie byli oni uznawani za spadkobierców wspólnika. Prawa zmarłego wspólnika mogli wykonywać jedynie wspólnie²¹.

Nieco odmienna regulacja obowiązywała w stosunku do spółki jawnej. Według art. 112 pkt 4 KH śmierć wspólnika powodowała rozwiązanie spółki. Umowa spółki jawnej mogła jednak przewidywać, że spółka ma nadal istnieć z jego spadkobiercami (art. 114 § 1 KH). Regulacje te znajdowały odpowiednie zastosowanie do spółki komandytowej (art. 144 KH). Odpowiednie stosowa-

¹⁹ W motywach do art. 280 projektu części szczegółowej prawa zobowiązań autorstwa E. Tilla i R. Longchamps de Bériera wskazano, że w trakcie prac nad projektem dyskutowano czy śmierć wspólnika: 1) ma powodować rozwiązanie całej spółki cywilnej; czy też 2) spółka powinna istnieć nadal pomimo tego, z pominięciem zmarłego wspólnika. Zdecydowano się na drugie rozwiązanie. Uzasadniano to następująco: „projekt uważa, że decydującym w tej mierze jest nie tyle charakter osobisty spółki, bo okazuje się, zwłaszcza z przykładu prawa austriackiego i japońskiego, że można go rozmaicie pojmować, ile względ, że spółka raz zorganizowana i w ruch puszczona, stanowi wspólne dobro więcej osób, które jest czemś więcej, niż sumą wkładek i nie godzi się wszystkich wspólników tego dobra na życzenie lub z przyczyn dotyczących jednego pozbawiać”. Zob. *Korzonek, Rosenblüth*, Komentarz KZ, t. I, s. 1268–1269.

²⁰ R. Longchamps de Bérier, *Zobowiązania*, s. 584.

²¹ Zob. *Korzonek, Rosenblüth*, Komentarz KZ, t. I, s. 1269–1271.

nie tych regulacji odnosiło się przy tym wyłącznie do śmierci komplementariusza, ponieważ śmierć komandytariusza nie stanowiła przyczyny do rozwiązania spółki (art. 157 § 1 KH)²².

III. Zagraniczne porządki prawne

Swoistymi regulacjami o zbliżonej naturze do art. 872 KC w zagranicznych systemach prawnych są: § 1205, 1208 ust. 5 KC austr., § 727 KC niem., art. 1870 KC franc., art. 545 ust. 1 pkt 2 OR.

1. Prawo niemieckie

Spółka cywilna (*Gesellschaft bürgerlichen Rechts* – GbR) została uregulowana w §§ 705–740c KC niem. Stanowi ona szczególny umowny stosunek obligacyjny (*vertragliches Schuldverhältnis*), zmodyfikowany przez szczególne cechy współwłasności (*Gemeinschaftsverhältnisse*)²³. W literaturze wskazuje się, że pod względem strukturalnym nie zachodzi różnica między spółką cywilną oraz spółkami handlowymi (*Handelsgesellschaften*)²⁴. Różnica polega jedynie na miejscu uregulowania, ponieważ spółka cywilna jest uregulowana w niemieckim Kodeksie cywilnym, natomiast spółki handlowe w niemieckim Kodeksie handlowym. Nawet zgodnie z § 105 ust. 3 KH niem., do spółki osobowej (*offene Handelsgesellschaft* – oHG) ustawodawca nakazuje stosować subsydiarnie regulacje o spółce cywilnej (GbR). Z tych też względów, spółka cywilna jest zaliczana do kategorii spółek osobowych (*Personengesellschaft*)²⁵.

W literaturze prawa niemieckiego pojęcie spółki cywilnej określa się przez następujące trzy cechy charakterystyczne:

- 1) stały związek między współnikami (*Dauerbeziehung zwischen den Gesellschaftern*);
- 2) wspólny cel (*gemeinsame Zweck*);
- 3) osobisty charakter (*persönlichen Charakter*), stanowi *intuitus personae*²⁶.

Status spółki cywilnej był przez długi czas sporny w literaturze niemieckiej. Zgodnie z tradycyjnym zapatrywaniem spółka ta nie posiadała podmiotowości prawnej, lecz stanowiła wyodrębnioną masę majątkową, szczególny stosunek

²² Zob. szerzej K. Wielgus, w: Osajda, Komentarz, t. IVC, 2022, art. 60 KSH, Nt 8–20.1.

²³ C. Schäfer, w: Münchener Kommentar zum BGB (Hrsg. M. Habersack), t. 7, przed § 705, Nb 15–16.

²⁴ Tamże, przed § 705, Nb 17.

²⁵ Tamże, przed § 705, Nb 24.

²⁶ Tamże, przed § 705, Nb 6–8.

współwłasności łącznej (*Gesamthand*). Uprawnieni do ogółu praw i obowiązków „spółki” byli sami wspólnicy (a nie *per se* ta spółka). Uprawnienie do reprezentacji rozumiano jako wzajemne przedstawicielstwo każdego ze wspólników, a odpowiedzialność za zobowiązania spółki stanowiły w istocie długi solidarne samych wspólników²⁷. W trzeciej połowie XX w. zrodziła się tzw. teoria grupy (*Gruppenlehre*), która zakwestionowała dotychczasowy stan nauki. Jej głównym zwolennikiem był *W. Flume*, który, w oparciu na rozważaniach największego zwolennika teorii realistycznej osoby prawnej – *O. von Gierkego*, uznał spółkę cywilną za stosunek współwłasności łącznej o podmiotowym charakterze. Wspólnicy jako grupa stanowią odrębny podmiot prawa pod postacią spółki²⁸. Przełomem w zakresie sporu co do podmiotowości prawnej spółki cywilnej były lata 90. XX w. Spór ten został ostatecznie rozstrzygnięty przez BGH w wyr. z 29.1.2001 r. Przyjęto wówczas, że spółka cywilna zewnętrzna ma zdolność prawną, o ile poprzez udział w obrocie prawnym tworzy własne prawa i obowiązki²⁹. Nie stanowi ona osoby prawnej (*juristische Person*)³⁰. Spółka cywilna może jednak nabywać własne prawa i obowiązki, pozywać i być pozywana. Wspólnicy spółki cywilnej ponoszą odpowiedzialność za zobowiązania spółki zgodnie z teorią akcesoryjności. Od tego czasu kwalifikacja ta została powszechnie przyjęta w orzecznictwie. Spór obecnie jest uznawany za rozstrzygnięty³¹.

Problematyka śmierci wspólnika w spółce cywilnej została uregulowana w dwóch ustępach § 727 KC niem.³² W zakresie rzeczowej regulacji została uchwalona nowelizacja – ustawa modernizująca prawo spółek osobowych z 10.8.2021 r. (*Personengesellschaftsrechtsmodernisierungsgesetz* – MoPeG). Ma ona wejść w życie 1.1.2024 r. Na tle proponowanych regulacji śmierć wspólnika ma już więcej nie stanowić przyczyny rozwiązania spółki cywilnej (§ 729

²⁷ Tamże, przed § 705, Nb 10.

²⁸ Tamże, przed § 705, Nb 11.

²⁹ Wyr. BGH z 29.1.2001 r., II ZR 331/00, NJW 2001, s. 1056.

³⁰ C. Schäfer, w: Münchener Kommentar zum BGB (Hrsg. M. Habersack), t 7, przed § 705, Nb 13–14.

³¹ Tamże, przed § 705, Nb 12.

³² (1) Spółka zostaje rozwiązana przez śmierć jednego ze wspólników, chyba że umowa spółki stanowi inaczej. (2) W przypadku rozwiązania spółki, spadkobierca zmarłego wspólnika musi bez zbędnej zwłoki powiadomić pozostałych wspólników o jego śmierci, a jeśli zwłoka wiąże się z niebezpieczeństwem, ma on kontynuować sprawy spółki nałożone na jego spadkodawcę z mocy umowy spółki aż do czasu, gdy pozostali partnerzy, wraz z nim, będą mogli inaczej się tym zająć. Pozostali wspólnicy są w tym samym stopniu obowiązani do czasowego kontynuowania nałożonej na nich działalności. Zakłada się, że spółka nadal istnieje w tym zakresie.

ust. 1–3 KC niem. z 2024 r.). Według znowelizowanego § 730 ust. 1 KC niem., jeżeli w umowie spółki cywilnej uzgodniono, że ma ona zostać rozwiązana w wyniku śmierci współnika, spadkobierca zmarłego współnika musi bez zbędnej zwłoki powiadomić pozostałych współników o jego śmierci, a jeśli zwłoka wiąże się z niebezpieczeństwem, ma on kontynuować sprawy spółki nałożone na jego spadkodawcę z mocy umowy spółki aż do czasu, gdy pozostali partnerzy, wraz z nim, będą mogli inaczej się tym zająć. Na zasadzie odstępstwa od § 736b ust. 1 uznaje się, że uprawnienia do prowadzenia spraw i reprezentowania nałożone na zmarłego z mocy umowy spółki pozostają w mocy do celów tymczasowej kontynuacji bieżącej działalności. Pozostali partnerzy są uprawnieni i zobowiązani w ten sam sposób do tymczasowego kontynuowania dotychczasowej działalności.

Według § 727 ust. 1 KC niem. spółka cywilna ulega rozwiązaniu z chwilą śmierci jednego z partnerów, chyba że umowa spółki stanowi inaczej. Powołana regulacja uwzględnia jedną z cech konstytutywnych spółki cywilnej – czyli wysoce osobisty charakter pozycji współnika (*höchstpersönlichen Natur der Gesellschaftstellung*)³³. Przez „śmierć” współnika rozumie się śmierć osoby fizycznej. Ze śmiercią współnika równoznaczne jest stwierdzenie albo ustalenie jego zgonu (§ 9, § 39 ustawy o osobach zaginionych – *VerschG, Verschollenheitsgesetz*). Samo zaginięcie współnika nie jest jeszcze równoznaczne z jego śmiercią, choć uzasadnia to ustanowienie kuratora dla nieznanego z miejsca pobytu, albo osoby, która nie może zająć się swoimi sprawami (§ 1911 ust. 1–2 KC niem.). Przez „śmierć współnika” nie rozumie się również przekształceń, rozwiązania i likwidacji współników, będących osobami prawnymi czy spółkami osobowymi. W przypadku podziału i łączenia spółników-osób prawnych/spółek osobowych również nie dochodzi do rozwiązania spółki cywilnej. Przyjmuje się, że sukcesja uniwersalna, towarzysząca tym typom przekształceń podmiotowych, przelamuje osobisty charakter uczestnictwa w spółce³⁴. Regulacja § 727 ust. 1 KC niem. znajduje zastosowanie do wszelkich postaci czy podtypów spółki cywilnej (np. zewnętrznej, wewnętrznej itp.)³⁵. Co do spółki cichej (*stillen Gesellschaft*), znajduje on zastosowanie tylko do śmierci właściciela. Śmierć współnika cichego, zgodnie z § 234 ust. 2 KH niem., nie stanowi przyczyny rozwiązania spółki. Regulację należy

³³ C. Schäfer, w: Münchener Kommentar zum BGB (Hrsg. M. Habersack), t. 7, § 727, Nb 1.

³⁴ Tamże, § 727, Nb 8.

³⁵ Tamże, § 727, Nb 2.

stosować także do tzw. spółek okazjonalnych (*Gelegenheitsgesellschaften*)³⁶. Co ciekawe, w przypadku śmierci wspólnika spółki jawnej, spółka ta nie podlega rozwiązaniu (§ 131 ust. 3 pkt 1 KH niem.). Sytuacja ta uległa zmianie od czasu reformy prawa handlowego z 1998 r. (*Handelsrechtsreformgesetz* – HRefG). Przed tą datą śmierć wspólnika spółki jawnej powodowała rozwiązanie spółki. W tej chwili istnieje pewna rozbieżność w skutkach śmierci wspólników spółki cywilnej oraz jawnej, pomimo braku większych różnic konstrukcyjnych zachodzących między nimi. Zostaną one jednak zniwelowane wraz z wejściem w życie § 729 i § 730 KC niem. w 2024 r. Jeżeli umowa nie stanowi inaczej, śmierć wspólnika powoduje rozwiązanie spółki cywilnej i przekształca się ona w tzw. spółkę likwidacyjną (*Abwicklungsgesellschaft*)³⁷. Prawa wynikające z udziału zmarłego wspólnika podlegają przekształceniu wskutek rozwiązania i przechodzą na spadkobierców w drodze dziedziczenia. Dotyczy to zarówno uprawnień majątkowych, jak i organizacyjnych (*Vermögens- auch Verwaltungsrechte*)³⁸. Jeżeli do spadku zostało powołanych co najmniej dwóch spadkobierców, to wówczas udział w spółce likwidacyjnej (rozwiązanej) jest objęty wspólnością spadkową (*Erbengemeinschaft*)³⁹. Jest to sytuacja wyjątkowa, bowiem na ogół przyjmuje się, że wspólnota spadkobierców (§ 2032 KC niem.) nie może stanowić wspólnika w spółce cywilnej. Wskazuje się, że współwłasność łączna spadkowa nie ma podmiotowego charakteru (nie znajduje w tym zakresie zastosowania teoria grupy – *Gruppenlehre*)⁴⁰. Dlatego jeżeli spadkobiercy oraz pozostali (przy życiu) wspólnicy zdecydują się przekształcić spółkę likwidacyjną w normalną spółkę cywilną, konieczne jest uprzednie dokonanie podziału majątku spadkowego obejmującego udział w tej spółce⁴¹.

Regulacja § 727 ust. 2 zd. 1 KC niem. nakłada na spadkobierców zmarłego wspólnika obowiązek poinformowania pozostałych (przy życiu) wspólników o śmierci jednego z nich (*Anzeigepflicht*). Zawiadomienie ma zostać skierowane do wszystkich wspólników. Obowiązek ten nie powstaje, jeżeli uzyskali oni uprzednio informację w tym przedmiocie z zaufanego źródła⁴². Obowiązek ten jest zrealizowany, jeżeli spadkobiercy wysłali oświadczenie w odpowiedniej formie. Nie jest to oświadczenie woli i nie znajduje w tym zakre-

³⁶ Tamże, § 727, Nb 28.

³⁷ Tamże, § 727, Nb 6.

³⁸ Tamże, § 727, Nb 13.

³⁹ Tamże, § 727, Nb 14.

⁴⁰ Tamże, § 705, Nb 82.

⁴¹ Tamże, § 727, Nb 14.

⁴² Tamże, § 727, Nb 15.

sie zastosowania teoria doręczenia (§ 130 KC niem.). Regulacja § 727 ust. 2 zd. 2 i 3 KC niem. umożliwia jednak w pewnych przypadkach przyjęcie fikcji dalszego funkcjonowania spółki cywilnej (*Fiktion des Fortbestands der Gesellschaft*), pomimo śmierci współnika i rozwiązania wskutek tego tej spółki. Wynika to z potrzeby zapobieżenia niebezpieczeństwa szkody, która może powstać w majątku spółki. Fikcja ta jest ograniczona do zakresu omówionego celu (np. nie jest możliwe dochodzenie roszczeń, które stały się niewykonalne ze względu na rozwiązanie spółki). W takich przypadkach spadkobierca zmarłego współnika może (i musi) prowadzić samodzielnie sprawy spółki cywilnej, aby zapobiec temu niebezpieczeństwu (tzw. czynności konieczne – *Notgeschäftsführung*). Reguła ta zarazem stanowi odstępstwo od § 730 ust. 2 KC niem., zgodnie z którym zarząd spółki likwidacyjnej jest dokonywany przez wszystkich współników łącznie⁴³. Co do zasady, realizacja uprawnień i obowiązków służących i ciążących na spadkobiercach ma być dokonana przez wszystkich wspólnie (§ 2032 KC niem.). Dotyczy to np. realizacji przez spadkobierców funkcji likwidatora spółki (*Abwicklerfunktion*)⁴⁴. Jednak obowiązki zawiadomienia pozostałych współników czy dokonania tzw. czynności koniecznych będą zadośćuczynione, jeżeli choć jeden ze spadkobierców im zadośćuczyni⁴⁵. Jeżeli spadkobiercy nie zrealizują któregoś z obowiązków, będą oni ponosić obowiązek odszkodowawczy względem współników. Dług odszkodowawczy obciąża masę spadkową, a spadkobiercy (zwłaszcza ci niedoświadczeni w sprawach korporacyjnych) mogą ograniczyć swoją odpowiedzialność względem tych współników (§ 1975 i n., 2059 KC niem.)⁴⁶. Długi spółki cywilnej uznaje się za długi spadkowe (*Nachlassverbindlichkeiten*), wobec czego spadkobiercy mogą ograniczyć swoją odpowiedzialność za te długi⁴⁷.

Regulacja § 727 ust. 1 KC niem. ma charakter względnie wiążący. Praktyka ukształtowała kilka klauzul umożliwiających przełamanie przewidzianego w nim skutku w postaci rozwiązania spółki. Wyróżnia się klauzule następstwa, kontynuacji oraz przystąpienia. Praktyka pokazuje, że są one wprowadzane do umowy spółki cywilnej niemalże w każdym przypadku, prowadząc tym samym do praktycznie braku zastosowania referowanej regulacji⁴⁸. Klauzule następstwa (*Nachfolgeklauseln*) powodują, że udziały w spółce cywilnej stają się

⁴³ Tamże, § 727, Nb 9–10, 16.

⁴⁴ Tamże, § 727, Nb 20.

⁴⁵ Tamże, § 727, Nb 18.

⁴⁶ Tamże, § 727, Nb 19.

⁴⁷ Tamże, § 727, Nb 21.

⁴⁸ Tamże, § 727, Nb 5, 27.

dziedziczne i przechodzą na spadkobierców zmarłego wspólnika (wszystkich bądź niektórych z nich). Stanowią one niezbędny warunek sukcesji udziałów w spółce. Prowadzą one również do utrzymania spółki cywilnej⁴⁹. Klauzule kontynuacji (*Fortsetzungsklauseln*, § 736 KC niem.) prowadzą do utrzymania spółki cywilnej z udziałem pozostałych przy życiu wspólników. Spadkobiercom zmarłego wspólnika przysługuje roszczenie o rozliczenie udziału zmarłego wspólnika (*Abfindungsanspruch*)⁵⁰. Klauzule przystąpienia (*Eintrittsklauseln*) powodują, że spółka cywilna utrzymuje się, a osoby oznaczone w niej (niekoniecznie spadkobiercy) mają prawo żądania przyjęcia ich do spółki. Zwyczaj uznaje się, że jest ona łączona z klauzulą kontynuacji⁵¹. Kwalifikacja klauzul następstwa (dziedziczności, sukcesji) jest sporna w literaturze niemieckiej. Według pierwszej koncepcji, klauzule te mają prawnosпадkowy charakter (*erbrechtliche Nachfolgeklauseln*). Ich skutki są regulowane przez prawo spadkowe (§ 1922 i n. KC niem.), a nie przez prawo spółek. Czynią udział w spółce cywilnej prawem dziedzicznym. Dlatego sama klauzula nie może być uznana za tytuł prawny wejścia do spółki cywilnej, konieczne jest ponadto przysługiwanie podmiotom w niej wymienionym statusu spadkobiercy⁵². Nie będzie zatem wystarczający tytuł obligacyjny np. z zapisu zwykłego⁵³. Spadkobiercy wchodzi do spółki z mocy faktu dziedziczenia⁵⁴. Następuje to bowiem automatycznie, bez potrzeby składania odrębnego oświadczenia woli. Według drugiej koncepcji, klauzule następstwa mają charakter prawospółkowy (*rechtsgeschäftlichen Nachfolgeklauseln*). Przejście udziału w prawie członkostwa następuje na rzecz beneficjentów klauzuli w chwili śmierci z mocy czynności rozporządzającej (klauzuli zawartej w umowie spółki). Nie zachodzi żadna potrzeba nawiązywania do regulacji prawnosпадkowych⁵⁵. Obecnie dominuje koncepcja prawnosпадkowa klauzul następstwa. Koncepcji prawospółkowej (handlowej) zarzuca się, że jest ona m.in. sprzeczna z zakazem rozporządzeń na rzecz osób trzecich, że powodują one szkodę dla osób trzecich (gdyż nie są one stroną umowy i nie mają wpływu na treść klauzuli)⁵⁶. Stanowisko to zostało potwierdzone przez BGH w słynnym wyroku z 10.2.1977 r.⁵⁷

⁴⁹ Tamże, § 727, Nb 4.

⁵⁰ Tamże, § 727, Nb 4.

⁵¹ Tamże, § 727, Nb 4.

⁵² Tamże, § 727, Nb 29.

⁵³ Tamże, § 727, Nb 43.

⁵⁴ Tamże, § 727, Nb 32.

⁵⁵ Tamże, § 727, Nb 50.

⁵⁶ Tamże, § 727, Nb 51.

Trzeba jednak wskazać, że powyższe dwa typy klauzul następstwa (spadkowy oraz handlowy) nie uznaje się często za wykluczające się. Dopuszczalność obydwu z nich jest analizowana oddzielnie, a więc możliwość postanowienia w umowie spadkowej klauzuli następstwa nie wyklucza *a limine* handlowej klauzuli następstwa. Niemniej jednak nawet przy takim założeniu, dopuszczalność spadkowych klauzul następstwa jest niekwestionowana, podczas gdy dopuszczalność handlowych klauzul następstwa wywołuje kontrowersje (powołane powyżej). W powołanym wyr. BGH z 10.2.1977 r. przyjęto, że w razie wątpliwości klauzule następstwa zawarte w umowie spółki mają charakter prawnospadkowy.

Wyróżnia się proste i kwalifikowane klauzule następstwa. Prosta klauzula następstwa (*einfache Nachfolgeklause*) określa, że udział w spółce jest dziedziczny, niezależnie od osoby spadkobierców, każdy ze spadkobierców staje się współnikiem (np. „w chwili śmierci współnika przysługujący mu udział w spółce przechodzi na jego spadkobierców”). Wówczas spadkodawca nie ma również swobody przyznania udziału w spółce na rzecz konkretnych, wyznaczonych indywidualnie spadkobierców. Ewentualne takie rozrządzenia będą interpretowane jako te dotyczące podziału spadku (§ 2048 KC niem.)⁵⁸. Natomiast kwalifikowana klauzula następstwa (*qualifizierte Nachfolgeklause*) ogranicza możliwość dziedziczenia udziałów do określonej grupy osób wymienionej w umowie spółki. Najczęściej grupa ta określana jest w sposób abstrakcyjny (np. najstarszy syn). Udział w spółce cywilnej nie przejdzie na spadkobiercę, który nie został wymieniony w takiej klauzuli. Rzeczona klauzula nie prowadzi jednak do ograniczenia swobody testowania, a wręcz przeciwnie, prowadzi do jej uelastycznienia⁵⁹. Jeżeli kwalifikowana klauzula następstwa wymienia podmioty, które ostatecznie okazały się wyczerpywać katalog spadkobierców (tj. wszyscy spadkobiercy są wymienieni w klauzuli następstwa), to wywołuje ona skutki takie jak prosta klauzula następstwa⁶⁰. Jeżeli spadkobierca był tylko jeden, wówczas przejmuje on w całości prawa i obowiązki zmarłego współnika wg § 1922 KC niem., chyba że prawa te mają charakter osobisty (*höchstpersönlicher Natur*) lub umowa spółki przewiduje zmianę sytuacji prawnej spadkobiercy zmarłego współnika w związku z dziedziczeniem⁶¹. Problem zaczyna się jednak wtedy, gdy w miejsce zmarłego współnika ma wejść więcej spadko-

⁵⁷ Wyr. BGH z 10.2.1977 r. II ZR 120/75, NJW 1977, s. 1339.

⁵⁸ C. Schäfer, w: Münchener Kommentar zum BGB (Hrsg. M. Habersack), t. 7, § 727, Nb 31.

⁵⁹ Tamże, § 727, Nb 30, 42.

⁶⁰ Tamże, § 727, Nb 44.

⁶¹ Tamże, § 727, Nb 33.

bierców. Jak wskazano powyżej, zgodnie z przyjmowanym poglądem wspólnota spadku nie ma podmiotowości prawnej i nie może stanowić współnika w spółce cywilnej. Jak się przyjmuje, w takim przypadku zasada sukcesji uniwersalnej jest przełamana przez wspólność spadkową⁶². W takiej sytuacji udział w spółce podlega podziałowi na rzecz każdego ze spadkobierców. Odbywa się to na zasadzie sukcesji syngularnej (*Sondererbfolge*). Liczba współników w spółce zwiększa się o liczbę spadkobierców, ponieważ udział w spółce ma charakter niepodzielny. Sytuacja ta jest w istocie zrównywana z częściowym podziałem spadku⁶³. Zaprezentowana interpretacja jest także stosowana w przypadku nabycia udziału w spółce na podstawie kwalifikowanej klauzuli następstwa. Wówczas współnikiem czy współnikami stają się tylko wybrani spadkobiercy (a nie wszyscy).

Przyjęte stanowisko co do sukcesji syngularnej udziału w spółce na rzecz co najmniej dwóch spadkobierców czy spadkobiercę (wobec zastrzeżenia klauzuli następstwa) przysparza wiele problemów. Jednym z nich, choć o podstawowym znaczeniu, jest pytanie o możliwość powołania się przez spadkobiercę-wspólnika na ochronę wynikającą z ograniczeń odpowiedzialności za długi spadkowe. Zgodnie z § 2059 ust. 1 KC niem., do chwili działu spadku każdy ze współspadkobierców może odmówić zaspokojenia zobowiązań spadkowych z majątku osobistego. Skoro podzielony udział spółce jest przypisywany bezpośrednio spadkobiercy-wspólnikowi, to czy wierzyciele spadkowi mogą uzyskać zaspokojenie z tego udziału? Czy ochrona spadkobiercy-wspólnika nie jest przyznawana zbyt daleko? Problem ten jest różnie rozstrzygany. Spór nie jest jak dotąd ostatecznie rozstrzygnięty. Zgodnie z pierwszym zapatrywaniem, podział udziału w spółce cywilnej między spadkobierców jest działem spadku *ipso iure*. Spadkobiercy tracą możliwość ochrony wg § 2059 ust. 1 KC niem. Wierzyciele spadkowi i wierzyciele osobiści mogą wtedy w zasadzie mieć równy dostęp do całego majątku danego spadkobiercy⁶⁴. Zgodnie z drugim zapatrywaniem, § 2059 ust. 1 KC niem. znajdzie zastosowanie pomimo sukcesji syngularnej, przy czym udział jest traktowany jakby wchodził w skład spadku i podlega dostępowi wierzycieli spadkowych⁶⁵. Zgodnie z trzecim zapatrywaniem, spadkobierca-wspólnik ponosi co prawda nieograniczoną odpowiedzialność, co ma stanowić konsekwencję wniosku o sukce-

⁶² Tamże, § 727, Nb 34.

⁶³ Tamże, § 727, Nb 34, 36.

⁶⁴ Tamże, § 727, Nb 38.

⁶⁵ Tamże, § 727, Nb 39.